

Den lokala offentligheten – en mötesplats för socialt samspel mellan människor av skilda slag?

Bibbi Ringsby Jansson

är PhD och arbetar som lektor på institutionen för Individ och Samhälle, vid Högskolan Trollhättan/Uddevalla, samt på institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet.

Vad betyder tillgången till det sociala och kollektiva livet i den bostadsnära miljön, på gator och torg, affärer, kaféer, restauranger och andra lokala offentliga rum för människor med utvecklingsstörning? Vad har de kontakter, relationer och möten mellan människor som utspelar sig där för betydelse för social integration och för människors upplevelse av delaktighet och tillhörighet?

I forskningen såväl som i den allmänna debatten har framhållits att personer med utvecklingsstörning, trots att de fått tillgång till sociala sammanhang där andra människor verkar och bor, ofta lever ett ensamt liv och sällan har vänner som betyder mycket för dem (Gustavsson 1993, Tideman 1998). Att detta inte självklart behöver innebära att de helt saknar betydelsefulla sociala relationer och kontakter med andra speglas i berättelsen om Svante.

En bussresa och ett möte med främlingar och välbekanta

Svante är en av dem för vilka bussarna inte i första hand utgör ett transportmedel utan snarare en arena för samvaro, prat och samspel, en stunds gott sällskap med chauffören och med andra resenärer. För att belysa den särskilda betydelse som kontakter och samspel med busschaufförer och andra människor i den lokala offentliga miljön kan ha, ska vi följa med Svante på en busstur mellan Småstad och Mellanstad:

Vi går på bussen och Svante hälsar glatt på busschauffören, med namn. Av deras samtal att döma förstår jag att de känner varandra sedan tidigare. När bussen rullar igång sätter han sig längst fram så att han kan prata med chauffören. Att åka mellan de båda städerna tar normalt ungefär 15 minuter, men Svante väljer alltid att åka den buss som går runt förorterna och resan tar därför nära 45 minuter. Hela resan pratar chauffören och Svante med varandra om allt möjligt, om de senaste dagarnas teveprogram, om fotbollsmatcher och bandy, om bromssystem och motorer på bussar och bilar. När vi kommer

till torget i Mellanstad säger Svante hej till chauffören och kliver av. Han går till grillkiosken där han köper en korv och pratar samtidigt en stund med personalen innan nästa kund kommer och samtalet måste brytas. Då passar han på att gå runt på torget en stund, sitter lite på bänkarna och kollar vad som händer. Några ungdomar kommer förbi med ölburkar i händerna och han skrattar mot mej och kommenterar detta «dom dricker öl du, ser du, dom dricker öl» (...). Några av torgförsäljarna håller på att packa ihop sina varor och han går fram och småpratar en liten stund och hjälper till att lasta några lådor på karran. Några busschaufförer kommer förbi, växlar några ord med honom innan de går in till sitt fikarum intill pressbyrån. En stund senare går Svante mot hållplatsen. Bussen har inte kommit in ännu. Svante som inte kan läsa ortsnamnen på bussarna och inte heller orientera sig med hjälp av numren går fram till fel buss. Innan jag hinner ingripa är det en chaufför som uppmärksammar honom, vevar ner rutan och ropar:

- Hallå Svante, det är fel buss (...) för du ska väl hem va?
- Ja, jo, jag ska hem, det ska jag, svarar Svante, nu lite förvirrad.
- Då ska du vänta lite, någon minut bara så kommer den bussen du ska åka, vänta där så säger jag till dig när den kommer, säger chauffören.

Svante vinkar som tack och ställer sig att vänta, i trygg förvisning om att chauffören kommer att se till att han kommer på rätt buss. Så var vi på hemväg, återigen med den buss som går runt hela stan, men nu med en annan chaufför. Hela återresan pratar han med chauffören om vardagliga och allehanda ting, han kommenterar platser vi kör förbi och saker vi ser utmed vägen. Vid en av hållplatserna kommer det på en äldre man som också verkar bekant med chauffören och snart föregår det ett samtal mellan alla tre.

Svaga band – ett lättare slag av gemenskap

Flera saker framstår som väsentliga i situationen med Svantes bussresa. För det första kan vi se hur chaufförerna utgör viktiga personer i det som är hans vardag, det är människor han är bekant med, känner igen och är igenkänd av. Att åka buss innebär för honom en stunds trevlig samvaro och sällskapligt prat om vardagliga ting, där aktiviteten i sig också skapar ämne för samtal. För det andra ger kontakterna stöd och hjälp i att hantera de svårigheter som är förbundna med att orientera sig om vilka bussar som går vart, utan att kunna läsa skyltar och förstå skriftlig information. Med hjälp av de kontakter han har med busschaufförerna kan han själv ta sig fram och tillbaka i närområdet utan bistånd av personal. Den rumsliga och tidsmässiga avgränsningen för kontakten förefaller vara väsentlig och underlättar hanterandet av närhet och distans i relationen. Bussen utgör en öppen och tillgänglig plats, under en begränsad tid, välkänd men med möjlighet till nya möten under varje resa. Att kontakten äger rum under en bussresa från en plats till en annan och under en tid av 45 minuter skapar en tydlig ram och struktur, som både möjliggör och begränsar det egna handlandet och initiativet och därmed underlättar situationens hanterande för båda parter.

Berättelsen om Svante och det material som används för den fortsatta framställningen härrör från ett forskningsprojekt om det sociala och vardagliga livet i nya boendeformer för personer med utvecklingsstörning (Ringsby Jansson 2002). Gemensamt för personerna i studien är att de har en måttlig eller lindrig grad av begåvningsnedsättning.

Svante, såväl som flera andra av informanterna i studien, visade sig ha ett rikt socialt liv och många kontakter både i grannskapet och i den närliggande offentliga miljön. De relationer som

fanns kan inte beskrivas som ett samspel mellan människor i en nära relation eller en tydlig gemenskap. Snarare förefaller begrepp som weak ties (Granovetter 1973, 1982) eller svaga band vara mer tillämpliga. Det innebär hälsningar och småprat människor emellan, kontakter som utan att vara krävande ändå innehåller värme, respekt och tolerans. Flera av de boende hade ofta förekommande samspel och kontakter med personer som lever och verkar i den lokala offentliga omgivningen, som fastighetsskötare, taxi-chaufförer, busschaufförer, «tanten i kiosken», pizzakrögaren eller andra serviceutövare, såväl som med grannar och andra människor som ofta uppehåller sig i miljön.

Svaga band som broar mellan olika grupper av människor

Begreppet svaga band (weak ties) introducerades av sociologen Mark Granovetter (1973, 1982) i några artiklar där han riktar kritik mot att betydelsen av lätta, mer ytliga och vardagsnära kontakter mellan människor inte uppmärksammas i forskningen om sociala nätverk. I en senare artikel vidareutvecklar han tankarna om svaga band och framhåller att dessa har betydelse för såväl social sammanhållning, samhällsengagemang och kollektivt handlande som för individers och grupper sociala integration. Den speciella styrkan i svaga band är, menar han, dess förutsättningar att överbrygga barriärer och skapa broar mellan olika grupper av människor och sociala system i samhället.

Granovetter karaktäriserar styrkan i de svaga banden, utifrån en kombination av tid (frekvens och varaktighet), emotionell intensitet, känsla av samhörighet och ömsesidig respekt samt utbyte av service i kontakterna mellan människor. Ju mer av dessa kriterier, desto starkare är de svaga banden.

Tre nivåer av svaga band

Med utgångspunkt från Granovetters resonemang kan svaga band definieras i tre nivåer,

- igenkännandekontakt (acknowledge-contact), personer som respondenterna känner igen när de möter dem i grannskapet eller på andra platser i den lokala offentliga miljön, hälsar på och vet namnet på eller var de bor.
- hälsningskontakt (greeting-contact), personer som respondenterna brukar stanna upp och småprata med när de möts.
- hjälpkontakt (helping-contact), personer som respondenterna kan utbyta småtjänster med eller tillfälligt be om hjälp med enklare, mindre tidskrävande sysslor, som att ta in tidningen, vattna blommor eller liknande.

Den första nivån, igenkännandekontakt, utgör den svagaste varianten av svaga band, medan den tredje nivån, hjälpkontakt, kan beskrivas som svaga band som gränsar till och ibland, men inte självklart, kan övergå i nära relationer. I berättelsen om Svante kan vi identifiera hur han i de kontakter han skapat med människor i sin närmiljö utvecklat svaga band på alla tre nivåerna, vilka också visar sig ha betydelse i hans liv. Att igenkännande- och hälsningskontakter, trots dess flyktighet och ytlighet, har betydelse för Svante framgår tydligt när han strosar runt på torget och småpratar med torghandlarna och kioskpersonalen. Att känna igen andra och själv vara igenkänd bekräftar känslan av tillhörighet och delaktighet i det sociala livet.

Platsen för möten av det här slaget är nästan alltid utomhus, på kollektiva och öppna arenor som gågatan eller torget, men det kan också vara i grannskapet där man bor. För många av informanterna i studien utgjorde den egna balkongen eller markterrassen ett betydelsefullt rum, som en arena i gränslandet mellan det privata och det offentliga.

Flera studier visar att kontakter av det här slaget är viktiga för de flesta människor. De svaga bandens möjlighet att överbrygga och skapa broar för kontakt mellan olika grupper i samhället kanske ändå är av allra störst betydelse för dem som inte har så brett nätverk eller har så många andra sociala arenor till sitt förfogande (Henning & Lieberg 1996, Olsson et.al.1997, Sandberg 1998, Wikström 1994).

Om svaga band ska utvecklas på ett sätt som gör att de också kan fungera som broar för social integration mellan olika grupper måste det, menar Granovetter (1982), finnas flera olika vägar eller sammanhang, där människor kan mötas och forma dessa band, både i förhållande till människorna i det lokala grannskapet och till samhället utanför. Vad är då speciellt och specifikt för de sociala sammanhang och mötesplatser i den lokala offentligheten som fungerar överbryggande och kontaktskapande?

Lokala offentligheter som arena för svaga band

Oldenburgs (1999) begrepp om the third place fångar dessa platserns speciella förtjänster och karaktäristika. De tredje platserna, som av Olsson (2000) benämns som lokala offentligheter, utgör en viktig men inte alltid uppmärksammas vardagsarena där det sociala och kollektiva livet står i centrum.

I metaforen A home away from home uttrycks föreställningen om platsernas betydelse för användarna. Dess öppenhet och tillgänglighet, dess karaktär av att på samma gång vara både välbekant och hemtam som oförutsägbar och främmande, skapar en potential för upplevelse av trygghet, tillhörighet och spänning. De regelbundna användarna (the regulars) är de som ger platserna dess karaktär, men spänningen ligger i att man kan räkna med att träffa på både bekanta och obekanta. Både grannskapet och den nära

offentliga miljön i stadens centrum inrymmer träffpunkter av det här slaget. För flera personer i studien utgjorde olika slag av lokala offentligheter viktiga vardagsarenor.

Stamställen med känsla av hemhörighet

Flera av personerna i gruppboendeenheterna har som vana att ta en runda på stan efter arbetets slut eller på helger, strosa runt, titta i affärer eller besöka kaféer, kiosker eller restauranger. Framförallt gäller det dem som bodde så att de hade närhet till stadens centrum och därmed möjligheter att ta sig dit på egen hand. I många fall utgjorde dessa platser stamställen som efterhand blivit hemtama och välbekanta för besökarna.

Klas är ofta besökare i någon av stadens småbutiker, framförallt är det de små radio- och teveaffärerna eller videobutiken, där han är känd och igenkänd, som röner hans intresse. Här får han möjlighet att orientera sig om ny utrustning, prata med killarna om vad som är på gång och diskutera ny musik och ny teknik. Ibland köper han en videofilm eller en cd-skiva men lika ofta tittar han bara in för att kolla vad som finns och för att prata en stund. Att det just är småbutiker innebär att det är en begränsad men välkänd miljö som ger överblickbarhet. Det är nästan alltid samma personer som arbetar där, oavsett när han dyker upp, samtidigt som det finns vissa chanser till spänning och nya kontakter genom kunder som kommer och går. Affären som rum med definierad uppgift att betjäna kunder ger också en klar tidsmässig och rumslig inramning för kontakterna. Det är lätt tillgängliga platser där besökarna kan slinka in när de har vägarna förbi, de kan komma och gå utan att ha något speciellt ärende. För affärsbiträdet innebär det att de kan prata en stund, men också kan avbryta med hänvisning till att det kommer kunder eller att arbetet kräver deras uppmärksamhet på annat håll. Kaféer och grillkiosker visade sig ha liknande funktioner. Andra

platser som föreföll viktiga var torg, gågator och andra öppna miljöer.

En fläkt av frihet som också inrymmer upplevelser av tillhörighet

Flera berättar om att de ofta söker sig till platser i stadens centrum där det finns liv och rörelse, som torget, gågatan eller affärgatorna genom centrum. Hit går de för att strosa runt, se på folk, bara sitta en stund och betrakta gatulivet eller kanske köpa korv i den närbelägna grillkiosken. Gågatorna förbinder torget med övriga centrum och platserna kännetecknas av att de utgör hjärta och centrum för folklivet. Det är platser som i flera avseenden kan betraktas som knutpunkter. Här finns torg-handel flera dagar i veckan, bussarna stannar och utgår härifrån och på parkbänkarna finns möjlighet att slå sig ner en stund. Små kaféer med utserveringar och ett stort antal butiker skapar en jämn tillströmning av människor, främst under eftermiddagar och helger. För flera av personerna i studien är just torget och gågatan särskilt attraktiva platser. Kanske kan det förstås mot bakgrund av att här erbjuds en plats där man kan sitta och ta del av det som händer utan att behöva delta i högre grad än man själv önskar. Det är platser där man kan se och bli sedd av andra och där människor gärna stannar upp och växlar några ord med varandra.

Att röra sig på platser där det finns många människor kan ge en känsla av tillhörighet, men också frihet (Oldenburg 1999). För personerna i studien är platser i den lokala offentligheten och i grannskapet nära nog de enda arenor där de kan upprätta egna relationer som inte personal eller anhöriga känner till.

I ungdomsforskningen talar man om betydelsen av frizoner, som möjliggör för ungdomar att undandra sig den sociala kontroll som gäller inom så kallade normzoner, skolan, hemmet och den institutionaliserade fritiden (Roos 1986). För

personerna i den här studien fungerade den lokala offentligheten som en frizon, en icke-kontrollerad arena och en plats utan strikta normer och regler för uppträdandet och där de inte var kontrollerade av andra som känner dem i så många andra sammanhang, som personal och anhöriga.

Med plats för att vara både aktör och stilla betraktare

Dessa platsers särskilda förtjänster kan knytas till att de är öppna och tillgängliga för alla, erbjuder varierad miljö och stimulans, samt ger förutsättningar för aktiviteter av skilda slag. Den som vill kan ta kontakter med andra, röra sig runt och småprata med dem som verkar vara tillgängliga för det. Men det finns också möjligheter att bara vara betraktare och ändå känna en viss delaktighet och tillhörighet till det sociala sammanhanget som sker vid sidan om. Även för den försiktige och ovane besökaren som helst håller sig för sig själv har staden mycket att erbjuda. Så här säger David:

Jag gillar att vara i stan och gå runt och kolla på folk och så där, det gör jag. Men jag gillar inte festivaler och sånt, inte sådana stora arrangemang, det gillar jag inte. Det är som tusen i samma rum, det är folk överallt. Jag vill hellre vara där jag kan gå utan att trängas och där man kan sitta lite vid sidan av sådär. Jag vill att det ska vara svängrum. Det får gärna hända saker framför en (...) inte för stora saker, men sånt som man kan titta på, men jag vill inte vara mitt i smeten, det vill jag inte!

För David är platsernas karaktär av att inte vara krävande men ändå ge utrymme för stimulans, upplevelse och avspänning viktig. Framförallt förefaller det vara den stämning och känsla som karaktäriserar ställen av det här slaget som attraherar de av mina informanter som så gärna söker sig hit. En fläkt av det välbekanta men ändå okända, det livfulla där man både kan vara

aktör och stilla betraktare, det kravlösa och okomplicerade där de kan delta på sitt eget sätt och på egna villkor.

Avslutande reflektioner om svaga band och de offentliga arenornas potential

Gemensamt för samtliga av de platser och rum i den lokala offentliga miljön som beskrivits är att de fungerar som arenor för lätta kontakter och svaga band. Den mindre graden av intimitet och närhet i relationer av det här slaget kan vara en grund för att kontakterna är lättare att utveckla, men också lättare att bevara, även mellan människor som i alla fall inte inledningsvis har så mycket mer gemensamt än att de relativt ofta befinner sig på samma plats vid samma tid, tillfälliga men ofta upprepade möten som skapar förankring i tillvaron. Det viktiga tycks vara att det finns en balans mellan det välbekanta och det okända, mellan närhet och distans, mellan kontroll och frihet. Den välkända platsen tydliggör vilka ritualer som gäller i situationen och undanröjer osäkerhet i mötet, men bidrar också till att skapa utrymme för möjligheten att överskrida ramarna och ge plats för det oväntade och oförutsägbara.

Människor med olika bakgrund och olika livserfarenheter möts i skilda sammanhang, men olika vardagsarenor har varierande förutsättningar för samspel över gränserna. De privata arenorna och sociala sammanhangen i hemmet, familjen och den nära vänskretsen är mer slutna och stärker sammanbindande relationer, medan den interaktion som sker i de offentliga miljöerna har en öppen och utåtblickande karaktär, som fungerar överbyggande och kan omfatta människor tvärs över sociala skiljelinjer. Genom de svaga banden blir det möjligt att slå broar också till andra erfarenhetsfärer och nya sammanhang.

I möten och lätta kontakter med andra på arenor där tid, rum och roller fungerar som strukturerande resurser för aktiviteter och hand-

lingar, ges förutsättningar för den som inte är så van att tillägna sig nya kunskaper, lära sig hantera regler för samspel och utveckla kompetens som ger upplevelser av mening och delaktighet. För den här gruppen underlättas kontakterna av den struktur som omger dem, att rollerna är klara, tiden och rummet bundna och situationen lättare att definiera. De möts i roller som affärsbiträde och kund eller som resenär och busschaufför.

Det innebär inte att vara passiv mottagare av intryck och regler som sedan reproduceras. Tvärtom finns i studien otaliga exempel på hur personerna själva tar initiativ till kontakter och skaffar erfarenheter som både berikar dem själva och andra och som ger dem förutsättningar att utveckla nya handlingsmöjligheter och andra sätt att förhålla sig till omvärlden. I dessa kontakter och möten utvecklas också en tilltro till den egna förmågan. Denna, vi kan kalla det «ta tag i det själv»-strategin, uttrycks så här av Valle, en av studiens informanter:

Det är bättre att ta tag i det själv. Det gör jag, jag ringer inte till personalen i onödan, det gör jag inte, jag pratar med fastighetsskötaren om det är nåt, eller med polisen.

Istället för att ringa och fråga personalen i boendet har han utvecklat en strategi som går ut på att han tar tag i saker på egen hand och försöker lösa det med människor som finns omkring honom och med hjälp av de kontakter han själv har etablerat. På det sättet känner han sig friare, han behöver inte vänta tills någon kan ge honom hjälp, han känner eget ansvar för det som rör honom själv och känner sig kompetent. De lätta kontakter han utvecklat i grannskapet och i den lokala offentligheten har gett honom nya handlingsmöjligheter och ny social identitet. Han ser sig inte som hjälpberoende utan som en person som tar egna initiativ och har förmåga att lösa saker på egen hand.

Här tydliggörs en viktig del av de offentliga

arenornas potential. Genom sin öppna karaktär erbjuder de deltagande på olika nivåer. Samtidigt inrymmer de strukturerade resurser och relationer, som ger stöd för handlandet och det kommunikativa samspelet, utan att ta över ansvaret och skapa upplevelser av beroende. Med utgångspunkt från det kan lokala offentliga arenor sägas ha en särskilt viktig funktion för människor med utvecklingsstörning. Som en kontrast och ett komplement till närheten och tryggheten i den privata arenan kan de fungera som kreativa utvecklingszoner, platser som rymmer både det välbekanta och det okända. Erfarenheter från tidigare kända situationer fungerar då som strukturerande resurser för nya aktiviteter, upplevelser och handlingsmönster och därmed ges också gruppen ökade förutsättningar att i samspel med andra delta i samhällslivet på sina egna villkor och vara med och påverka och skapa sin vardagstillvaro.

Att staden och det sociala liv som sker på lokala offentliga arenor är väsentligt för människor med utvecklingsstörning framstår som tydligt, men det omvända gäller också. Människor med utvecklingsstörning är betydelsefulla för staden, då de genom sin närvaro och sitt deltagande i det sociala livet som föregår där främjar utvecklingen av stadens inneboende och specifika kvaliteter av mångfald, variationsrikedom och livfullhet.

Referenser:

- Granovetter, M. (1982). The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited, in Marsden. P & Lin, N.ed. Social Structure and Network Analysis. London: Sage Publication.
- Granowetter, M. (1973). The strength of Weak Ties. American Journal of Sociology, Vol. 78, no 6, s. 1360 – 1381.
- Gustavsson, A. (1993). Närhet och gemenskap, en studie av personer med långvariga psykiska störningar och deras sociala situation. Stockholm: Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.
- Henning, C., Lieberg, M.(1996). Strong Ties or Weak Ties. Neighbourhood Network in a New Perspective. Scandinavian Housing and Planning Research, no 13, s. 3 – 26.
- Oldenburg, R. (1999). The great good place. Cafés, coffee shops, bookstores, bars, hairsalons, and other hangouts at the heart of a community. New York: Marlowe & Company.
- Olsson, S., Sondén, G., Ohlander, M. (1997). Det lilla grannskapet. Gårdar, trapphus och socialt liv. Göteborg: Chalmers tekniska högskola.
- Olsson, S. (2000). Stadens attraktivitet och det offentliga stadslivet. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs Universitet.
- Ringsby Jansson, B. (2002). Vardagslivets arenor. Om människor med utvecklingsstörning, deras vardag och sociala liv. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Roos, H-E. (1986) Vandalism i storstad och glesbygd. Stockholm: Liber.
- Sandberg, A. (1998). Integrationens arenor. En studie av flyktingmottagande, arbete, boende, förenings- och församlingsliv i tre kommuner. Uppsala: Uppsala univ, Geografiska regionsstudier.
- Tideman, M (2000) Normalisering och kategorisering. Om handikappideologi och välfärds politik i teori och praktik för personer med utvecklingsstörning. Lund: Studentlitteratur
- Wikström, T. (1994). Mellan hemmet och världen. Om rum och möten i 40- och 50-talens hyreshus. Stockholm: Symposium Graduale.